

L'accés als recursos i la penetració del capital en el sector pesquer de Palamós

L'armellader Manolo Insua, a. "Molina", i el seu fill Víctor.

JOAN L. ALEGRET

L'activitat pesquera que es desenrotlla al Districte Marítim de Palamós i que correspon a la III Demarcació Pesquera es caracteritza per ser una de les més actives del litoral català.

Tres tipus de flotes

El conjunt de l'esforç pesquer el realitzen tres flotes, que es reparteixen l'àrea de la plataforma continental i que s'articulen entre elles tant en els aspectes tècnic, humà com de capital. Aquestes tres flotes es divideixen inicialment en dos grups, que corresponen als tipus de pesca anomenats industrial i artesanal. A Catalunya, les flotes industrials d'arrossegament i d'encerclament són les que han experimentat un desenvolupament tecnològic més gran, mentre que la flota artesanal s'ha mantingut en una situació d'estancament fins fa ben poc temps. La flota d'arrossegament es caracteritza per la utilització de l'art de pesca anomenat bou. Aquest art s'arrossega pel fons marí mitjançant un sistema de cables i, com és de suposar, per a una operació d'aquest estil es requereix una considerable potència i més encara si es pesca a profunditats superiors als 50 metres, per la qual cosa aquest tipus d'embarcacions són les de més grandària i potència.

La flota d'encerclament és la segona en importància que opera al litoral català. Igualment com la flota d'arrossegament, es caracteritza per l'ús d'un art específic, anomenat teranyina. Aquest no és l'ú-

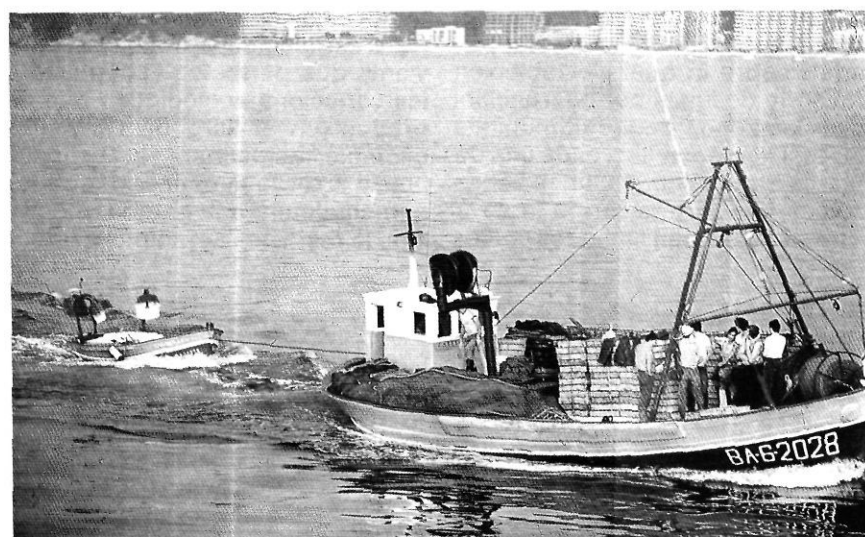
Embarcacions-tipus de pesca oriental.

nic art d'encerclament, però sí el més emprat i específic per a la captura de sardina i d'anxova¹. L'art d'encerclament té per funció rodejar grans bancs d'espècies pelàgiques —aquelles que viuen a la superfície i són migratòries—. Per tant, aquest fet determina que el seu àmbit d'actuació no es pugui limitar a una àrea concreta i que adquireixi el caràcter migratori que tenen les espècies perseguides.

La tercera flota que treballa al litoral català és la flota artesanal. A diferència de les flotes industrials, no es caracteritza per la utilització d'un art específic, sinó tot el contrari, *empra diversos arts i ormeigs de manera simultània o alternativa*. Precisament aquesta característica fa que la flota artesanal desenvolupi una activitat pesquera més diversificada i conseqüentment té una capacitat d'adaptació al medi més alta.

L'ús que la flota artesanal fa d'un o altre tipus d'art o ormeig està en funció de la mena de pesca a què es vol dedicar, l'època de l'any i el lloc on es realitza. Els arts o ormeigs utilitzats varien molt d'unes unitats productives a altres. L'ormeig més comú per la flota artesanal de Palamós és el palangre. Els arts més usats són bàsicament els passius fixos de fons, com el tremall i les soltes. Aquest conjunt d'arts i ormeigs tant permet pescar espècies bentòniques com pelàgiques. Les embarcacions que formen la flota artesanal presenten una gran varietat tant en grandària com en estructura. Podem trobar-hi des d'un bot petit sense cap mena de coberta i tripulat per un sol pescador fins a embarcacions d'algunes tones de desplaçament.

L'any 1982 tenien fixada la seva base a la demarcació pesquera de Palamós 213 embarcacions², de les quals 49 formaven la flota d'arrossegament, 13 la d'encerclament i 151 l'artesanal, la qual cosa suposava un 10.9, 5.1 i un 12.3% respectivament del total català. Quant a l'activitat productiva, durant aquest mateix any es veieren involucrats 354 productors en la flota d'arrossegament, 148 en la d'encerclament i 215 en l'artesanal, i les captures es repartiren segons es pot veure en el quadre.

Teranyina i bot auxiliar, dedicats a la pesca d'encerclament.

Volum i valor de les captures de les tres flotes amb base al Port de Palamós durant l'any 1982

Captures	Arrossegament	Encerclament	Artesanal	TOTAL
Pes TM.	1.484,5	1.822,9	139,7	3.443,1
Valor milers Ptes.	399.301	163.092	47.766	610.161
Preu mitjà Ptes./Kg.	270,3	89,4	341,4	177,8

Font: Pòsit de Palamós, Anuari de Pesca Marítima. Elaboració pròpia.

L'accés als recursos i l'apropiació de l'espai marí

Si existeix alguna cosa en què tots els pescadors estan d'acord és que «el mar és de tots». Aquest mite sobre la utilització col·lectiva del mar es refereix principalment a la igualtat de dret d'utilització dels recursos marins per part de les comunitats pesqueres de les poblacions que ocupen les zones del litoral. Els pescadors concebeixen aquest mite en contraposició a la parcel·lació que existeix en terra en comparar-se amb l'agricultor i veure's alliberat de les constriccions que la propietat privada sobre la terra imposa al seu homòleg. Així, la impossibilitat objectiva de parcel·lar el mar porta el pescador a creure en la inexistència d'impediments reals per accedir a uns recursos que en principi són de tots.

Tanmateix, entre els pescadors hi ha la idea d'un territori propi de pesca, fonamentada en el mite del lliure accés als recursos marins però actuant-hi en contradicció.

Entre els pescadors de Palamós, aquesta idea de territori propi es refereix en primer lloc a la zona d'actuació pròxima a la seva base, en què no existeix la propietat privada i sobre la qual s'estableixen una sèrie de límits per diferenciar-la de les zones de les comunitats veïnes. I, en segon lloc, cada una de les tres flotes reconeix unes zones pròpies, on porta a terme la seva activitat, que estan limitades per les

zones apropiades per a l'activitat de les altres flotes.

Aquests límits mai no són divisions territorials exactes, sinó que tenen un caràcter fluid, si més no pel que fa a l'accés als recursos. És així com la comunitat de pescadors de Palamós manté una idea sobre la seva zona d'actuació pesquera que no es correspon amb els límits del terme de la seva confraria.

Per donar una explicació a aquest fenomen s'han de tenir en compte la diversitat i el caràcter dels factors que incideixen en l'activitat pesquera de les tres flotes.

Per una banda, les zones de la plataforma continental on es realitzen les activitats pesqueres són vertaders micro sistemes, que òbviament han de ser tractats com a unitats d'explotació; aquestes no són altra cosa que els caladors o zones de pesca. L'extensió i límits naturals d'aquestes unitats d'explotació no coincideixen amb els de les demarcacions pesqueres, i per tant és lògic que algunes vegades les zones d'actuació ultrapassin els límits establerts per les demarcacions.

D'altra banda, tota activitat pesquera està conformada per una sèrie d'estratègies productives canviants que permeten l'adaptació a les variacions ecològiques que es produeixen al llarg de l'any. Per exemple, actualment, a l'estiu, la flota d'arrossegament es dedica fonamentalment a la gamba, mentre que la resta de l'any captura princi-

palment peixos. El mateix passa amb la flota artesanal, que també pot dedicar-se a l'estiu a la llagosta o la tonyina i la resta de l'any a d'altres espècies.

Si d'una banda hi ha determinants ecològics per a l'accés als recursos, de l'altra també hi ha constriccions imposades pel desenvolupament tecnològic. És aquest factor el que marca les veritables diferències, fins i tot dins les mateixes flotes, entre unes unitats productives i les altres, en portar-se a la pràctica una radical diferenciació entre aquelles unitats que disposen d'un nivell tecnològic i les que no han pogut accedir a uns mitjans adequats³. El repartiment del territori marí de la confraria correspon bàsicament a l'especialització tecnològica que cada flota ha adquirit per a dedicar-se a l'explotació d'un tipus de calador determinat.

La flota d'arrossegament actua solament sobre fons plans no rocosos que es troben entre les isòbates dels 50 i dels 400 metres.

La flota artesanal actua entre la costa i la línia dels 50 metres i a més en tots aquells espais rocosos de la plataforma continental als quals no pot accedir la flota d'arrossegament. Aquests dos espais d'actuació han donat com a resultat una subdivisió dins la flota artesanal entre aquelles petites embarcacions que es queden en terra, o sigui a prop de la costa, d'aquelles altres una mica més grosses que van fins a la vora del talús i treballen

Tripulació feinejant a la coberta d'un bou d'arrossegament.

a profunditats similars o superiors a les de la flota d'arrossegament.

Finalment, la flota d'encerclament treballa sempre en aigües superficials, perseguint les espècies pelàgiques que constantment es desplacen al llarg del litoral. En desenvolupar una activitat solament en aigües superficials, aquesta flota té una zona d'actuació que no es veu limitada per les de les altres flotes. En resum, podem afirmar que *enfront del mite del lliure accés als recursos marins hi ha una sèrie de limitacions, que són resultat d'una competència per uns mateixos recursos cada cop més escassos. Aquestes limitacions es materialitzen en una divisió territorial entre confraries i entre zones d'actuació de les diferents flotes que actuen dins la mateixa confraria; limitacions que, tot i existir de fet i regular l'activitat pesquera, difícilment poden ser recollides en una legislació, precisament a causa del seu caràcter fluid i canviant. És solament el dret consuetudinari fruit dels acords del mateix col·lectiu de pescadors el que de fet regula, no pas sense friccions, l'activitat pesquera simultània de les tres flotes en un mateix medi i l'articula per*

assolir un equilibri en l'explotació dels diferents ecosistemes.

La penetració del capital i el procés de proletarització en el sector pesquer

Tal com passa en l'agricultura, el capitalisme tendeix a racionalitzar la producció en el sector pesquer elevant la composició orgànica del capital, de manera que forcen els productors a vendre tard o d'hora la seva força de treball abans que els seus productes. Tanmateix, el procés d'acumulació de capital en el sector pesquer té unes característiques diferents de les que té el de l'agricultura.

En la pesca, l'acumulació de capital només es pot donar en forma de concentració de mitjans de treball: les embarcacions, els motors, els arts i els ormeigs o bé la tecnologia de suport per a les feines productives.

Si observem l'augment de la composició orgànica del capital que s'ha donat en el sector pesquer de Palamós, veiem que presenta diferències bàsiques entre les flotes industrials i l'artesanal.

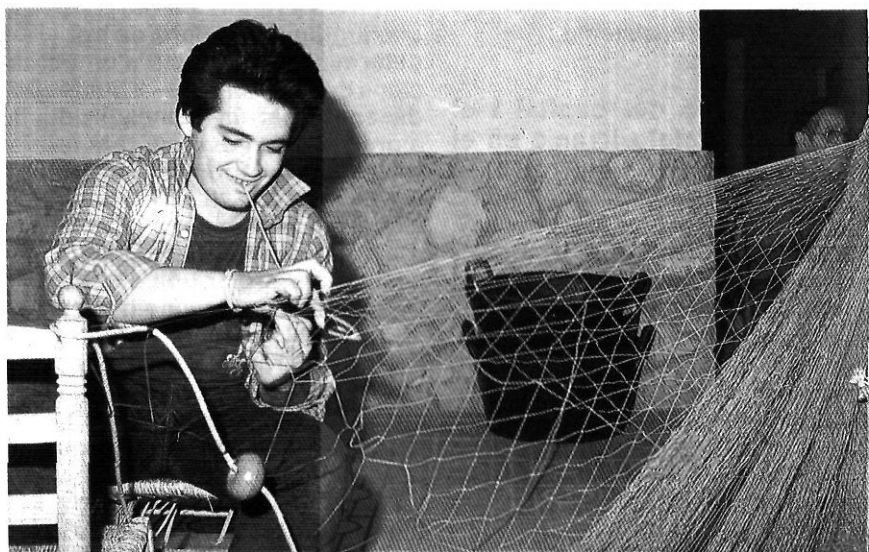
En les flotes industrials, el paper que juguen els mitjans de treball és determinant. Es tracta d'embarcacions de gran tonatge, armades per desenvolupar un procés productiu a gran escala i que per tant requereixen una composició alta de capital. Difícilment un pescador tradicional pot arribar a aconseguir, per mitjà del seu treball, el capital necessari per armar una embarcació d'arrossegament o una d'encerclament.

Pel contrari, els mitjans de treball en la flota artesanal no tenen un caràcter tan determinant com en la industrial. Les possibilitats que un pescador artesanal té d'accedir als mitjans de treball necessaris són més reals, atès que és possible aconseguir el capital que es requereix mitjançant un procés de capitalització al llarg de la seva activitat productiva.

En els anys 60-70, quan el capital d'altres sectors en expansió econòmica va penetrar en el sector pesquer, ho va fer primerament en la flota d'arrossegament i després a la d'encerclament, estimulats pels guanys gairebé garantits d'un medi físic fructífer. L'explotació a gran escala d'uns recursos marins acces-

Els bous, atents a l'hora de sortida sota el Far, enfront de sa Galera.

Jove pescador repassant l'art.

sibles i abundants asseguraven l'èxit de les inversions en les flotes industrials. Actualment, la defensa dels drets d'explotació d'uns recursos cada dia més escassos, resultat d'aquesta explotació intensiva i incontrolada, ha portat a una regulació corporativista del creixement de les flotes industrials. És així com la penetració del capital es veu forçada a dirigir-se primordialment al sector de la comercialització.

Si en les flotes industrials l'augment de la composició orgànica del capital fou el resultat de la penetració de capital forani als anys 60-70, en la flota artesanal aquest augment no ha tingut lloc fins fa pocs anys, fruit d'un procés de capitalització intern. Precisament en els darrers anys, quan l'activitat pesquera industrial esdevenia menys rendible, hi ha hagut un creixement de la flota artesanal.

Diferència entre la flota artesanal i la industrial

Però la diferència bàsica entre la flota artesanal i la industrial no resideix solament en les necessitats de capital i en la manera en què aquest arriba a penetrar en el sector. Si analitzem el paper que juguen els pescadors com a força de treball en el procés productiu d'una i altra flota, ens trobem amb una diferència important: mentre que en la flota artesanal els productors majoritàriament són els propietaris dels mitjans de producció, en la flota industrial aquells ja han assolit un nivell de proletarització molt

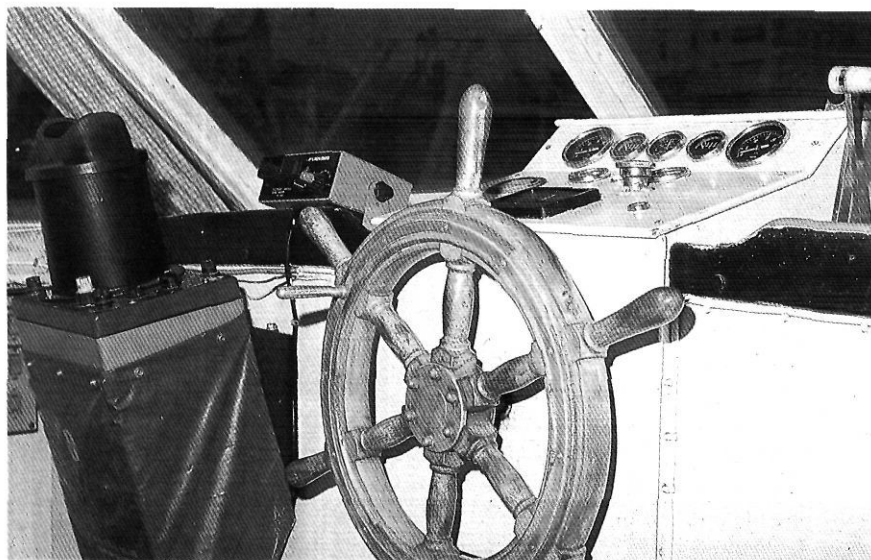
elevat.

Si l'única propietat que pot exercir el pescador sobre els mitjans materials de producció és la possessió de l'embarcació, els arts i la tecnologia, aquesta propietat queda desvirtuada atès que la possibilitat de transmetre-la a les generacions més joves és molt reduïda. Això es deu al caràcter fungible dels mitjans, que tenen una vida no superior a l'edat dels productors que els empen. És en aquest context que hem d'analitzar el paper determinant que juga, dins del procés productiu pesquer, la possessió dels mitjans intel·lectuals de producció⁴. Aquests són els únics mitjans de producció que poden ser transmesos inalterables d'una generació a l'altra mitjançant un

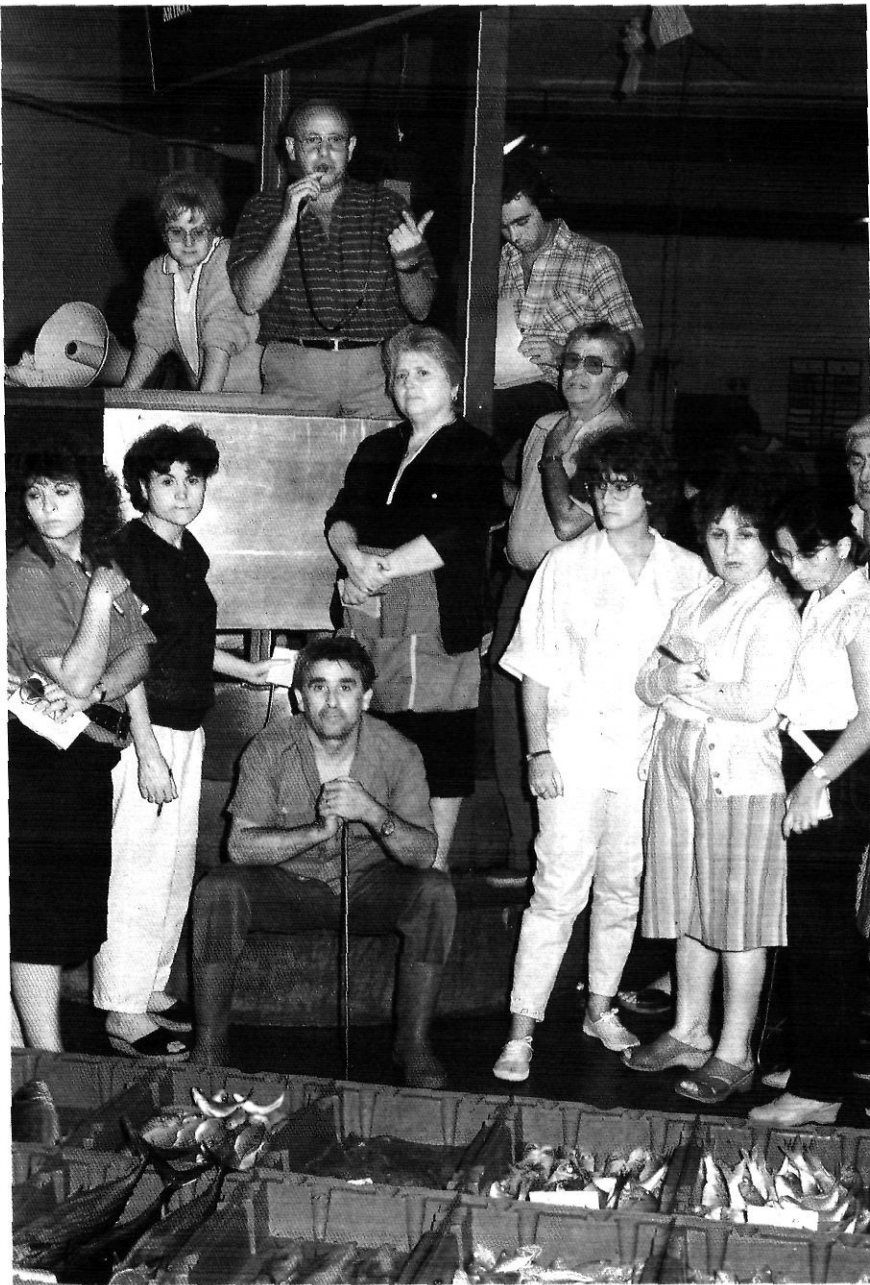
procés d'ensenyament-aprenentatge. Si comparem les característiques del procés productiu d'ambdues flotes veiem que en l'artesanal és totalment necessària la possessió d'un elevat nivell de coneixements, en canvi, tant en la flota d'arrossegament com en la d'encerclament tots els productors, excepte els patrons de les embarcacions, es veuen exempts de la necessitat de posseir aquest nivell de coneixements, en realitzar una activitat mecànica i rutinària per a la qual no cal un procés d'aprenentatge previ.

Si tenim en compte la composició de la força de treball en les tres flotes —la flota artesanal amb una mitjana de dos tripulants, la d'arrossegament amb una mitjana de sis i la d'encerclament amb una de deu— podem afirmar que com a mínim el 50% dels membres de la flota artesanal, el 80% dels de la d'arrossegament i el 90% dels de la d'encerclament es troben en una situació que podria anomenar-se de proletarització a nivell dels mitjans intel·lectuals de producció.

Aquesta mateixa tendència es presenta més acusada en relació amb els mitjans materials de producció. En el cas de Palamós i per a l'any 1982, sobre el total d'unitats productives artesanals que es dedicaven a temps complet no n'existia cap en què el patró no fos el propietari dels mitjans de producció. A més a més, el 25% de les unitats estaven formades per un pare i un fill, i el 35% per un sol membre. Això suposa que solament en un 40% de les unitats artesanals hi havia un procés de proletarització. Quant a les flotes industrials, els

Detall del pont de comandament del bou "l'Espavil".

Subhasta diària al Pòsit de Pescadors.

nivells de proletarització són molt més elevats. No disposem d'unes dades comparables a les presentades per la flota artesanal, però podem afirmar que com a mínim en el 20% de les unitats d'arrossegament que operaven aquest any el propietari dels mitjans no formava part de

la unitat productiva, proporció que es feia molt més gran en relació amb la flota d'encerclament.

Són les mateixes característiques distintives de les tres flotes les que han provocat una desigual penetració de capital en elles. El caràcter de les unitats de la flota ar-

tesanal —una reduïda composició orgànica del capital, necessitat d'un elevat nivell de coneixements i una producció a petita escala— no les feien un camp propici per a les fortes inversions. En canvi, en les flotes industrials les inversions de capital racionalitzaren la producció mecanitzant al màxim tots els processos: d'una banda incorporaren la tecnologia, com el radar i l'ecsonda, en substitució dels coneixements tradicionals, i per l'altra intensificaren la producció en introduir motors més potents i arts més grossos. El resultat ha estat un esforç pesquer més gran i una proletarització i reducció del coeficient de mà d'obra.

Des del nostre punt de vista, avui els pescadors artesanals proven que és possible conciliar una bona relació entre una mínima capitalització, un alt coeficient de mà d'obra i una bona rendibilitat en funció de l'esforç pesquer realitzat.

Conclusió

La coexistència de la flota artesanal i de la pesca industrial ha engendrat tot sovint idees equivocades i ha creat confusió. Durant més de trenta anys s'ha cregut que la pesca artesanal estava superada i que solament representava una etapa transitòria de l'evolució de la pesca moderna. Es creia que la pesca industrial era més eficaç i més rendible. S'esperava que la pesca artesanal acabés per esdevenir una pesca simiindustrial o industrial en el moment en què els pescadors assimilassin les tècniques modernes. Però després de 30 anys la situació no s'ha desentrotllat de la manera prevista i la pesca industrial no ha donat ni de bon tros els resultats esperats.

Amb les consideracions d'aquest article pretenem apuntar cap a un replantejament en el nostre país del paper que ha de jugar ben aviat la pesca artesanal.

NOTES

1. Des de fa uns anys vénen a treballar en aigües del litoral català embarcacions d'encerclament basques i franceses que van a la tonyina. Fins ara a Catalunya no s'ha desentrotllat aquest tipus de pesca a causa dels alts nivells d'inversió que requereix. De tota manera, ja s'estan armant algunes embarcacions per a aquest tipus de pesca estimulats per les subvencions oficials, entre elles una a Palamós.

2. Aquestes dades estan tretes d'una investigació realitzada per l'autor a la demarcació pesquera de Palamós centrada en l'estudi de la flota artesanal des de la perspectiva de l'antropologia marítima al llarg de l'any 1984.

3. Els mitjans tècnics emprats per totes les unitats productives que treballen en aigües

profundes, tant d'arrossegament com artesanals, tenen una complexitat i uns costos que obliguen a importants inversions o capitalitzacions.

4. Hem agafat la idea de M. Godelier, per a qui dins del conjunt de forces productives ha de distingir-se entre mitjans materials i mitjans intel·lectuals de producció. Aquí considerem mitjans intel·lectuals de producció el conjunt d'aquells que, no tenint un caràcter marcadament material, són utilitzats pels membres de les unitats productives per tal d'actuar sobre la naturalesa en els diversos processos de treball. Aquests mitjans no són altra cosa que el conjunt de coneixements, habilitats i tècniques que cada pescador domina i desenvolupa en cada procés de treball.

Joan L. Alegret és antropòleg.